

KERKORAAL

Verschijnt 4 keer per jaar
Jaargang 6 - december 1981

Contactorgaan van de "Amici Cantus Gregoriani".
Tijdschrift voor Gregoriaans.

Redactie: Marie-Louise Egbers, Ger Koppenens, Jos Ieenen, Rens van de Laar, Silvère van Lieshout, Martin Polspoel.

Redactie en administratie: Burg. van Houtlaan 32,
5701 GH Helmond.
Tel. 04920 - 38571.

Abonnement f 25.-- per jaar overmaken op: AMRO-Bank Helmond
Rek.nr.: 42.06.65.323 Bankgiro 1065135 t.n.v. L. v.d. Laar.

Druk: Drukkerij Aarle-Rixtel B.V. te Aarle-Rixtel.

-O-

De "Amici Cantus Gregoriani" is een kring van mensen die zich verbonden weet met het Gregoriaans en door een jaarlijks terugkerende financiële bijdrage de verschijning van dit tijdschrift alsmede andere op het Gregoriaans gerichte activiteiten mogelijk maakt.
Inlichtingen op het redactieadres.

INHOUD

VAN DE REDAKTIE	69
TOELICHTING BIJ DE OMSLAG	69
GREGORIAANS UUR TE ACHEL, J. Cranenbroek	70 - 71
DRAMATISCHE ELEMENT BINNEN HET GREGORIAANS: 3, M.L. Egbers	72 - 78
HYMNEN VOOR DE MENIGTE, H. Lammers	79 - 80
DE OORSPRONG VAN HET GREGORIAANS, L. v. Delden	81 - 84
BIJ GELEGENHEID VAN EEN JUBILEUM, Th. Bastiaans	85
MEDEDELINGEN	86 - 90

VAN DE REDAKTIE

Door allerlei omstandigheden was het ons niet mogelijk deze "Kerkoraal" in december 1981 uit te brengen. Daarvoor onze verontschuldiging.

Eén van onze voornemens is, dit in het nieuwe jaar te verbeteren.

In deze "Kerkoraal" vindt U o.a. een bespreking van het Gregoriaans uur te Achel en de 3e aflevering van de serie Het dramatisch element binnen het Gregoriaans.

Tot slot wenst de redactie U een gezegend en gelukkig 1982.

TOELICHTING BIJ DE OMSLAG

De geboorte en de verkondiging aan de herders.

GREGORIAANS UUR TE ACHEL

Op zondag 29 november 1981 werd in de parochiekerk te Achel-Centrum voor de dertiende keer in successie het Gregoriaans Uur gehouden.

Voor dit "concert" werd als thema gekozen: "Christus gebroken woord, voor het leven der wereld", dat zich vertaalde in het openingsgezag "Panis quem ego dedero, caro mea est: pro saeculi vita". (communio van de 19e zondag door het jaar)

De Schola Cantorem Achel, bestaande uit zangers afkomstig van zowel Belgische als Nederlandse kerkkoren uit de omgeving van Achel, zorgde voor een zeer genoeglijk uur Gregoriaanse zang. De leiding van de Schola was in handen van de heer Tom van Lieshout, de opvolger van de thans als koorconsulent fungerende pater Michaël O.C.S.O.

Hoewel de Schola onder de leiding van pater Michaël reeds een goede naam verworven heeft en een enorme brok aan ervaring met zich meedraagt, is het toch met name de verdienste van Tom van Lieshout om met dit koor zo voor de dag te komen als op deze zondag: inspirerend, homogeen van klank, een rust uitstralend. Tom proficiat!

Het eerste deel van het programma bestond voornamelijk uit de wisselende gezangen van Sacramentsdag, besloten met de hymne "Pange lingua", waarbij het "Tanum ergo" door de belangstellenden, een "volle kerk", massaal werd meegezongen.

Het tweede gedeelte bestond uit de twee hymnen, Ubi caritas et amor en Christus vincit. Na een improvisatie op het thema door het orgel werden de hymnen in samenzang ten gehore gebracht, waarbij het volk het refrein steeds zong en de schola de tussenversen voor haar rekening nam. Ondanks het fijne orgelspel van organist Flor Van den Bossche, kon mij de klank van het orgel niet bekoren.

In het derde deel volgden tweemaal een introitus en wel uit het feest van Christus Koning en van de 24e zondag door het jaar. Na de communio "Beati mundo corde" van Allerheiligen werd het concert besloten met de offertorium, communio en introitus uit de dagmis van Kerstmis.

Tijdens dit concert werd vóór elk gezang een korte beschouwing over het betreffende gezang gehouden door mw. Hilde Steenbak-Aerts, die op passende wijze iets vertelde over de verhouding tussen melodie en tekst, en ook enkele typische kenmerken van elk gezang kenschetste, waarbij ik haar uitspraak van het latijn alles behalve goed vond.

Een staande ovatie gaf blijk van een zeer geslaagd uur Gregoriaans, dat voor menigeen, waartoe ook ik mij reken, een belevenis was.

Hierna volgde nog het naspel door organist Frans Thijs, die ook al vóór het concert voor het voorspel zorgde met stukken van Bach en Daquin.

Al met al, een fijn concert, dat mede door de enorme belangstelling en het spontaan meezingen van die belangstellenden, erg sfeervol verliep.

J. Cranenbroek

achtergronden

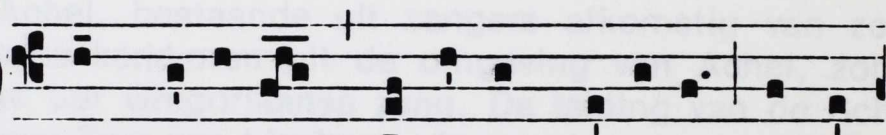
HET DRAMATISCH ELEMENT BINNEN HET GREGORIAANS: 3

Na in de vorige aflevering de antifonen met een dialoog van de Advent bekeken te hebben, houdt deze aflevering zich bezig met de lauden- en vesper-antifonen van de Kersttijd en de zondagen na Driekoningen volgens de oude ordo.

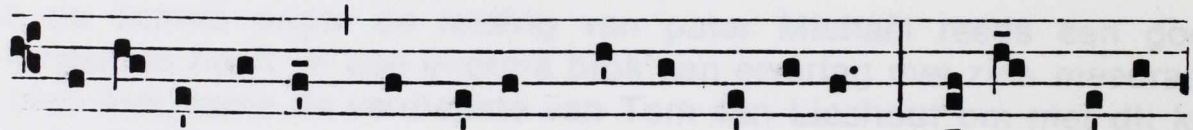
A.R.

AD LAUDES et per Horas.

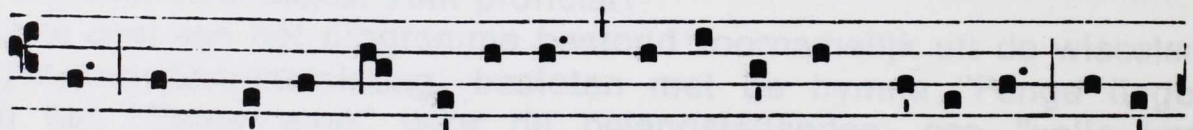
1. Ant. 2. D

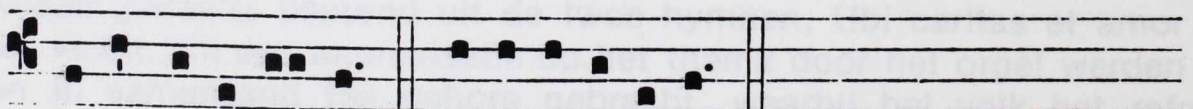
UEM vi-dístis? * pastó-res, dí-ci-te : annun-

ti- á-te no-bis, in terris quis appá-ru-it? Na-tum ví-di-

mus, et cho-ros Ange-ló-rum collaudántes Dómi-num, alle-

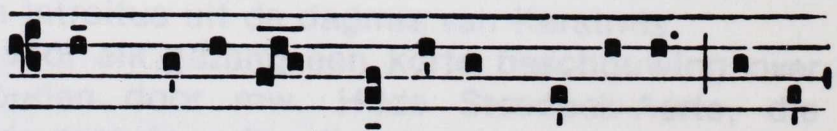

lú-ia, alle-lú-ia. E u o u a e. *Psalmi de Dominica, 4.*

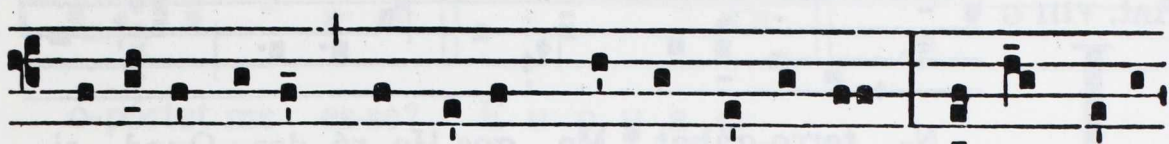
A.M.

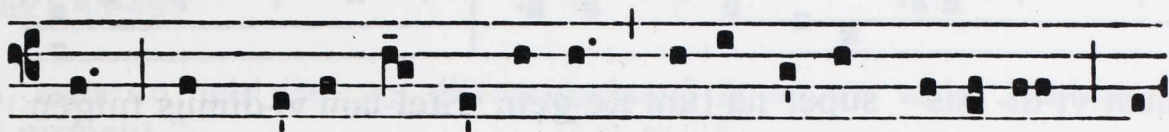
1 Antiphona. II D

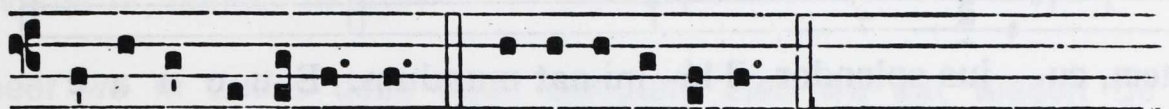
UEM vi-dístis, * pastó-res? dí-ci-te : annun-

ti- á-te no-bis, in terris quis appá-ru- it? Na-tum ví-di-

mus, et cho-ros Ange-ló-rum collaudántes Dómi-num, al-

le-lú-ia, alle-lú-ia. E u o u a e.

Ps. Dóminus regnávít, 28, cum reliquis.

In Nativitate Domini

(variant op Lucas 2)

"Wien hebt gij gezien, herders, zegt het: verkondigt ons, wie is er op aarde verschenen?"

"Wij hebben een kind gezien en koren van engelen, prijzend de Heer, alleluia, alleluia.

De beide antiphonales, (monasticum: a.m. em romanum: a.r.) wijken hier behoorlijk van elkaar af, daarom zijn beide versies afgedrukt.

Het a.m. brengt een grotere eenheid in de opbouw van de antifoon, door eenzelfde melodisch gegeven tweemaal te laten klinken: in de vraag en in het antwoord. Zie "dicite" en "angelorum".

Dit is dan ook precies het grote verschil met het a.r., waar de vraag veel regelmatig door kabbelt en daardoor het antwoord veel verrassender is en meer bevestigend klinkt. De sfeer van de vraag hier (a.r.) doet denken aan de introitus van de nachtmis: het meditatieve element, dat de 2e modus in zijn kleine omvang zo eigen kan zijn.

De kern van deze plagale re-modus: de spanning tonica-dominant, is ook maar een kleine terts.

De cadens do-mi-re klinkt vijf maal: drie maal in de vraag en twee maal in het antwoord, dat ermee begint..... alsof ook in dit antwoord de waas van het mysterie moet blijven hangen. (Ditzelfde melodisch fragment is ook de eerste cadens in de hierboven genoemde introitus!)

Anderzijds accentueert het a.m. opvallend het woord "dicite", de kern van de vraag: "zegt het!"

Wel blijft de vraag hangen, welke van de twee versies de oorspronkelijke is of die het dichtst benadert.

Ad Magnif.

Ant. VIII G

I N- terro-gábat * Ma- gos He- ró- des : Quod si-
gnum vi-dí- stis super na-tum Re-gem? Stel-lam ví-dimus fulgén-
tem, cu- jus splendor il-lú- mi-nat mundum. E u o u a e

Infra Octavam Epiphanie: Quarta Die.

(variant op Matteus2)

Herodes ondervroeg de wijzen: "Wat voor teken hebt gij gezien over de geboren koning?"

"Een ster hebben we zien schitteren, wier glans de wereld verlicht."

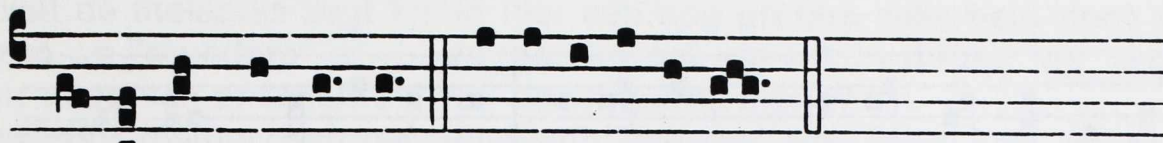
Wanneer we een melodische formule toepassen op deze antifoon, uitgaande van de vier incisies, zou die er als volgt uit kunnen zien: a - b - b' - a. Duidelijk is dan, dat tussen de vraag en het antwoord geen grote dramatische spanning te verwachten valt. Alleen de inzet van de vraag krijgt een duidelijk melodisch accent.

Ad Magnificat, Antiphona.

VIII G 2

F I-li, * quid fe-ci-sti no-bis sic? E-go et pa-ter tu- us
do-lén- tes quære-bá-mus te. Quid est quod me quære-bá-
tis? nesci- e-bá-tis qui- a in his quæ Patris me- i sunt,

o-pórtet me es-se? E u o u a e.

Dominica infra octavam Epiphaniae.

(Lucas2: 48-49)

"Kind, waarom hebt Ge ons dit aangedaan? Ik en uw vader hebben U met smart gezocht."

"Hoe hebt gij mij kunnen zoeken? Wist ge dan niet, dat ik in dat, wat van mijn Vader is, behoor te zijn?"

Wanneer we in Lucas deze tekst bekijken, zien we dat tussen de twee zinnen in de direkte rede de woorden staan: "Et ait ad illos.": "maar Hij antwoordde hen."

(Door de vraag en het antwoord pal achter elkaar te plaatsen is de expressiviteit groot. Hoog op de dominant drukt de knaap Jezus zijn verwondering uit over de ongerustheid van zijn ouders.

Zij **zochten** omdat zij niet **wisten**, lijkt de antifoon te zeggen. Vergelijkt U deze twee woorden maar eens in hun gelijkluidendheid en melodisch verloop: "quaerebatis" en "nesciebatis".

Daarná is de tegenvraag van Jezus nog even uitgedrukt in de vragende "sunt" om dan in een veel voorkomende slotformule afgerond te worden.

De hoge inzet van het antwoord (of de tegenvraag) is dubbel opvallend, omdat daarvóór "dolentes" zeer klankschilderend door de daling van de melodie wordt uitgebeeld.

Over dit alles heen heeft deze dramatische antifoon in zijn totaliteit een zeer gave opbouw. Vergelijk de woorden Fili - Ego - Quid est - die als inzet van een nieuwe tekstzin een duidelijke climax laten zien, en dát binnen de regelmatige opbouw van twee zinnen, ieder met twee incisies.

Na het hoogtepunt omspeelt de melodie de mediant, om dan tot rust te komen in de slotformule.

Dominica III post Epiphaniam.

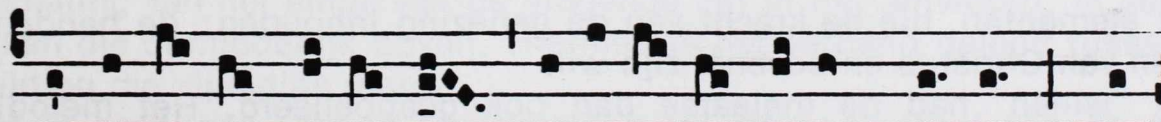
Semiduplex.

Ad Bened.

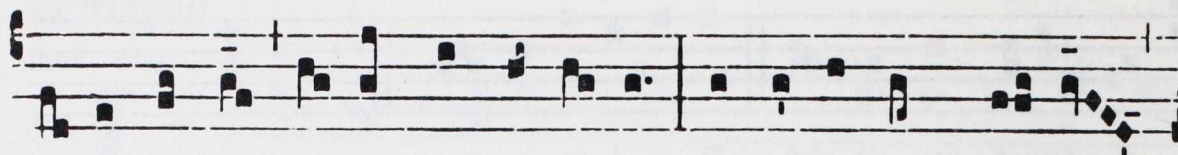
Ant. VIII G

C

UM autem * descendís-set Je-sus de monte, ec-

ce lepró-sus vé-ni- ens ad-o-rá-bat e- um, di- cens : Dó-

mi-ne, si vis, po-tes me mundá-re. Et exténdens ma-num,

té-ti-git e-um, di-cens : Vo-lo, mundá-re. E u o u a e.

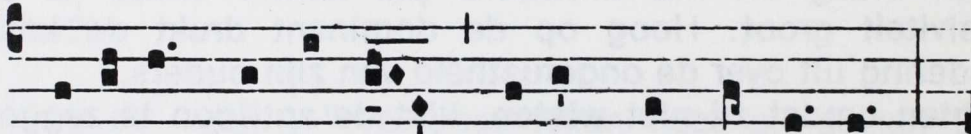
Oratio.

OMnípotens sempitérne Deus, infirmitátem nostram propítius réspice : † atque ad protegéndum nos * déxteram tuæ majestátis exténde. Per Dóminum.

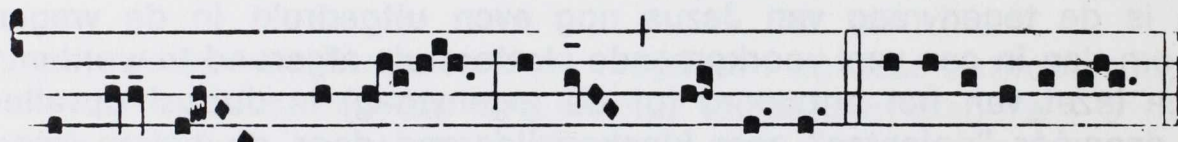
Ad Magnif.

Ant. 1 g 2

D

Omi-ne, * si tu vis, po-tes me mundá-re :

et a- it Je-sus : Vo-lo, mundá-re. E u o u a e.

(Matteus 8: 1-3)

Toen Jezus echter van de berg was afgedaald, zie daar kwam een melaatse tot Hem die zich voor Hem neerwierp en zei: "Heer, zo Gij wilt, kunt Gij mij reinigen". En Jezus strekte de hand uit, raakte hem aan en sprak: "Ik wil, word gereinigd."

De lengte van een antifoon bepaalt niet zijn muzikale kracht. Ook hier is dat duidelijk.

Toch is in de eerste antifoon ook wel het één en ander te bespeuren. Allereerst zien we het tafereel duidelijk voor ons: de melaatse die Jezus tegemoet treedt. Vanuit zijn nederig smekende houding stijgt de melodie vragend omhoog tot "potes" en tegelijk klinkt de zekerheid door in het einde op de tonica. Vervolgens krijgt de antifoon een zekere plechtstatigheid door de uitgebouwde notenreeksen op manum-dicens - volo. Dit zijn nl. de drie elementen, die de kracht van de genezing inhouden: de handen en woorden van Christus en bovenal zijn wil.

Op dat "willen" had de melaatse dan ook geappelleerd. Het melodisch verloop van de tweede antifoon wil dát duidelijk maken (vergelijk de woorden "vis" en "volo")

In dat wat de melaatse zegt klinkt hier een nog grotere zekerheid door in de re-cadens op "mundare" of..... suggereert sol - la - sol - mi op "vis" tegelijk nog een mate van onzekerheid van de vragende mens?

Vervolgens verdwijnt dan het sylabisch karakter van "een kort eenvoudig antifoontje", om plaats te maken voor de uitdrukking van de Goddelijke Kracht van Christus, waarmee Hij de melaatse geneest.

Dominica V post Epiphaniam.

Semiduplex.

Ad Bened.

Ant. 1 a 2

D

O-mi-ne, * nonne bonum semen semi- násti in

agro tu- o? unde er- go ha-bet zi-zá-ni- a? Et

a- it il- lis : Hoc fe- cit in-i-mí- cus ho-mo.

E u o u a e.

(Matteus 13: 27-28)

"Heer, hebt gij geen goed zaad op uw akker gezaaid? Waar komt dan het onkruid vandan?"

En hij antwoordde hun: "Dat heeft een vijandig mens gedaan"

De vraag van de knechten aan hun heer in deze parabel van Jezus, begint met een typische 1e modus - intonatie, die het hier als vraag uitstekend doet.

Daar waar het a.r. tö's heeft geplaatst houdt de ti zich hier (in het a.m.) gelukkig staande.

De herhaling van het einde van de vragende zin in het antwoord, is één van de zaken die onmiddellijk opvalt. Hiermee is het verband gelegd tussen het onkruid en die vijandige mens.

Verder is opvallend, dat in tegenstelling tot de hoge inzet van de vraag, Jezus' antwoord laag en daardoor plechtig wordt aangekondigd.

Die vraag heeft ook iets van verwondering en verontwaardiging in zich, door het syllabische karakter en het onrustig op en neer spelen van sol en la.

Zowel door het bovenaangeduide contrast (begin eerste en tweede zin) als door de eveneens bovenaangeduide overeenkomst (einde eerste en tweede zin), versterkt door de lengteverhouding van beide zinnen, heeft deze antifoon een zeer gave opbouw.

Literatuur:

Antiphonale Monasticum - Descleé, 1934

Antiphonale Romanum - Descleé, 1928

M.L. Egbers

Een pleidooi voor het Gregoriaans.

Uit N.R.C. Handelsblad 8-1-1982.

Hélène Nolthenius: Studie over het Gregoriaans. Uitg. Querido 205 p + singeltje. Prijs f 95,— geb.

Het kan de vernieuwers van de rooms-katholieke Kerk van de laatste decennia zeker niet als een verdienste worden aangerekend dat door hun toedoen het Gregoriaans praktisch uit het leven van alledag is verdwenen in hele stukken van West-Europa. Nog enkele kloosters houden ostentatief voet bij stuk, evenals een paar stadskerken - maar het gaat met pijn en moeite. Misschien gaan we krachtens de wet van de pendule een herleving meemaken. Als dat dan maar niet gebeurt in het kielzog van reactionaire theologie, maar doodgewoon uit het besef dat men mooie muziek behoort te koesteren. Het zal gedeeltelijke wederinvoering van het Latijn in de katholieke eredienst betekenen, omdat bepaalde melodieën nu eenmaal niet kunnen leven zonder een aangewezen tekst of taal - dat is trouwens niets onoverkomelijks. Onze cultuur zal er in ieder geval niet op achteruit gaan. Gelukkig is het nog niet zover dat we het Gregoriaans alleen nog kunnen terugvinden langs de weg van een soort archeologische musicologie.

Het wordt nog gezongen. Wat ontbreekt is stelselmatige propaganda, zodat men - en dan vooral de jonge mensen - weer oor krijgt voor de overtuigende schoonheid.

Onlangs is bij Querido een boek over het Gregoriaans verschenen van dr. Hélène Nolthenius. Het heet *Muziek tussen hemel en aarde - de wereld van het Gregoriaans*. Men zou 't best van een essayistisch leerboek kunnen spreken.

Het boek tracht met het middel van de forse streek en door toepassing van detailtechniek de lezer tot een begrip te brengen van deze kerkmuziek, in samenhang met de mensenwereld waarin de muziek ontstond en tot wasdom kwam.

Hier en daar moet men het wel eens doen met een wat al te krasse versimpeling, bijvoorbeeld daar waar de auteur de doop van Clovis de Merovinger het ogenblik laat zijn van de entree van de Franken in de wereldgeschiedenis. De Franken hadden toen al het een en ander achter de rug, en de vernielde Romeinse heerschappij met hen. Maar men vergeeft zoiets al weer vlug bij het lezen van de volgende bladzijden, waar mevrouw Nolthenius Karel de Grote beschrijft en na een uiteenzetting van zijn centralistische wetgeving, ook op het gebied van de kerkzang, tamelijk overtuigend concludeert: "Jawel, het was om éénheid te doen.... maar uit al die bepalingen spreekt toch nog iets meer: Karel hield van muziek". En vermoedelijk had hij er nog verstand van ook; zo eenvoudig liggen die dingen soms.

Schokje

De calvinistisch gevormde lezer zal een schokje ervaren als de schrijfster de samenhang tussen theologie en liturgie uit de tijd ná Gregorius de Grote schets en aangeeft dat in de zevende-eeuwse eucharistieviering accenten werden verschoven, "dezelfde die men in onze eeuw weer teruggeschoven heeft". Hij voelt zich met z'n reformatorische bagage lichtelijk veronachtzaamd.

Want de beweging terug van de audiëntie die als vorm van eredienst de oorspronkelijke gedachtenisbijeenkomst verving, is van oudere datum dan onze eeuw. De mis is al enige honderden jaren in veler ogen 'ene vervloekte afgoderij', juist vanwege dat karakter van audiëntie, waarbij de priester en zijn consecratie de gelovige, die de gedachtenis van de Heer komt vieren, radicaal verdrong.

Nolthenius' boek is duidelijk vanuit de wederwaardigheden van de Kerk van Rome geschreven. Als men dat eenmaal doorheeft, is het best te overleven. Te meer omdat er niets kwezelachtigs in steekt. Het is een mooi pleidooi voor een fonkelende muziekschat, en al vertellend laat de schrijfster zien aan wie we wát allemaal te danken hebben. Neem de hymne "Pange lingua" - een meezinger uit de zevende eeuw die het nog goed doet en waar geen orgelspeler, of hij nu Titelouze heette of de Crigny, omheen kon. Alle boekjes zeggen dat het lied van Venantius Fortunatus is. Dat houdt mevrouw Nolthenius ook overeind, maar ze voegt aan die kennis toe dat Radegonde, abdis van een nonnenklooster in Poitiers, hem tot dit vers en vele andere heeft geïnspireerd.

Dus als ik een volgende keer weer in de buurt van Poitiers ben, ga ik met extra aandacht naar de kerk van deze abdis kijken.

Ze is inmiddels heilig verklaard, zoals men begrijpen zal, ze ligt in een crypt, maar staat ook afgebeeld boven de hoofdingang van haar église, enigszins schalks een boekje (verzen van Venantius?) inkijkend. Zij liep indertijd bij haar ruw uitgevallen echtgenoot weg, aan wie ze, koningsdochter, uitgehuwelijkt was, en zij stichtte schielijk in Poitiers een klooster met een kerk, zodat de trawanten van haar man haar niet meer konden terughalen. Zo ontstaan vrouwenhuizen.

"La sainte est très active", verzekerde een aanleunende herbergier me eens in antwoord op mijn vraag of ze in Poitiers nog iets van de heilige merkten. Ik bracht die mededeling steeds in verband met de vrij verspreide verering, die ik toeschreef aan het feit dat ze met zo'n alleraardigste truc de huwelijksdwingelanden te vlug af was geweest. Mijn inzicht heeft er nu een dimensie bij gekregen. Zonder Radegonde hadden we vermoedelijk het "Pange lingua" niet gehad, en ook niet het "Vexilla regis prodeunt", hymnen die tot op de dag van vandaag in staat zijn menigten aan het zingen te brengen. Maar dan moeten ze wel eerst weer naar de kerk en moet de uitburgering van Latijn en Gregoriaans gekeerd worden.

Daar moet op gezongen worden, zo:

Han Lammers

DE OORSPRONG VAN HET GREGORIAANS

Musicologe Hélène Nolthenius dook in 'de oudste, gaafste liedkunst'

Uit Parool 16-12-1981.

Het Gregoriaans, de "oudste en gaafste liedkunst die het Avondland heeft voortgebracht," werd volgens dr. Hélène Nolthenius ondergaan als "de echo der eeuwigheid". Want deze éénstemmige kerkgezangen met hun karakteristieke op en neer golvende bewegingen werden, naar men weleer geloofde, ook daarginds gezongen door de "hemelse koren". Aldus schrijft de musicologe die van 1958 tot 1976 als hoogleraar aan de rijksuniversiteit in Utrecht onderwijs gaf in de muziekgeschiedenis van de oudheid en de middeleeuwen, in haar vandaag gepresenteerde boek "Muziek tussen hemel en aarde", dat het zo lang duister gebleven ontstaan van het Gregoriaans zowel als allerlei historische achtergronden en de structuur van deze oudste Westeuropese muziek belicht.

Als een muziekgeleerde van haar formaat een dergelijke publikatie oplevert, is men al nieuwsgierig naar haar beweegredenen. En daar komt dan nog bij dat Hélène Nolthenius, die tevens romans liet verschijnen, gezien haar briljante essays en andere geschriften over muziek tóch al bijzondere aandacht verdient. Vandaar een interview met dr. H. Wagenaar-Nolthenius (zoals zij officieel heet) naar aanleiding van haar nieuwe boek.

Het Gregoriaans, zoals dat in de rooms-katholieke liturgie van heel Europa tot voor kort werd gezongen stamt niet uit Rome maar uit het Frankische rijk waar het in Metz omstreeks 900 na Christus voor het eerst in notenschrift werd genoteerd en voorgoed gefixeerd. Het is deze theorie die Hélène Nolthenius in haar boek "*Muziek tussen hemel en aarde*" ontwikkeld en met bewijzen staft. Al in 1973 had zij in een "Oud als de weg naar Rome?" getitelde lezing voor de Koninklijke Akademie van Wetenschappen haar opvattingen omtrent de herkomst van het Gregoriaans openbaar gemaakt, waarbij zij tevens aantekende dat het Helmuth Huckle was, die het als eerste al "*Frankisch*" gezang lanceerde.

Vanwaar die hardnekkige aandacht voor die oude kerkzang?

"Toen ik in 1976 mijn hoogleraarschap neerlegde, verhuisden we naar Italië, waar we in een heerlijk huis niet ver van Florence gingen wonen. Je zit daar uiteindelijk toch maar te zitten en ik moest beslist iets om handen hebben. Daarom wierp ik me eerst op een soort middeleeuwse detective. "*Als de wolf de wolf vreet*" (in 1980 verschenen-L.v.D.) En toen had ik wéér niets te doen. Ik ben daarna maar voor mijn boekenkast gaan staan om systematisch te bekijken over welk onderwerp ik materiaal genoeg had om over te schrijven. Het gevolg was dat ik aarzelde tussen troubadours en Gregoriaans, maar van dat laatste had ik tóch het meest in huis, vandaar die keuze".

"Ik wilde bovendien niet op die verrekte bibliotheken in Florence aangewezen zijn. Want het is daar een complete chaos. Of ze willen je nauwelijks te woord staan óf ze gaan net dicht. En verder zijn ze de nasleep van de overstroming nog altijd niet te boven. Wat ik uiteindelijk nog nodig had, vond ik nota bene in Nederland."

Boven dit alles uit verlangde Hélène Holthenius er echter in de eerste plaats naar te weten te komen hoe dat Gregoriaans in de geschiedenis van de mensheid paste. "En daar had ik nou toevallig tijd voor in de vier jaar dat we bij Florence woonden. Daarbij verkeerde ik in de gelukkige omstandigheid dat onze burens - nou ja, burens, het was wél zo'n 45 kilometer verder - Henk Schulte Nordholt en zijn vrouw waren. Hij is als kunsthistoricus nu eenmaal een fantastisch kenner van het oud-christelijke Rome, zeg maar uit de periode van de derde tot de negende eeuw, precies dat tijdperk, waarmee ik me bezig wilde houden. Eindeloos hebben we er over gepraat en daar heb ik veel aan gehad."

Overeenkomst

"Het ging me er immers om het Gregoriaans in de context van zijn tijd te plaatsen, verbanden met andere maatschappelijke stromingen en tendensen te zoeken, vooral met de beeldende kunst van die zes eeuwen. En dat is nu juist Schulte Nordholts specialisme. In alle kunstvormen zijn de creatieve impulsen van de basis tenslotte steeds hetzelfde. Curt Sachs heeft daar destijds heel frappante overeenkomsten in ontdekt, bijvoorbeeld tussen de meerstemmigheid in de muziek en het perspectief in de beeldende kunst.

"Wat ik nu heb gevonden is dat reliëftaferelen op *sarcophagen* (stenen lijk-kisten - L.v.D.) overeenstemmen met de melodische motieven van Gregoriaanse *antifonen* (een genre gezangen in de rooms-katholieke eredienst - L.v.D.) Zo kun je in de hele geschiedenis aan de lopende band vergelijkingen maken tussen de verschillende kunsten. De democratiseringstendens in de vierde eeuw vind je dan ook niet alleen terug in de bewust nagestreefde eenvoud in de poëzie maar ook in een soberder beeldende kunst en de opkomst van koorzang naast het solisme, waardoor een simpeler stijl ontstond."

"Gregorius de Grote stierf al in 604, ongeveer twee eeuwen vóór de naam Gregoriaans werd gebruikt. Met die muziek heeft hij derhalve niets van doen gehad, waarschijnlijk echter wél met de oude Romeinse rituelen van de eredienst, die later samen met de zang werden geëxporteerd. De eerste neumen oftewel notentekens werden omstreeks het jaar 900 op schrift gesteld in Metz. "Meer dan een eeuw was deze stad het centrum van het Gregoriaans," legt Hélène Noltehnus uit, "omdat daar een zekere Chrodegang was gevestigd die gek op muziek was en in Rome in 753 onder de indruk was geraakt van de kerkelijke plechtigheden die hij, met de zang en al, in zijn eigen kathedraal gestalte wilde geven."

"Na 900, toen het Gregoriaans voorgoed was gefixeerd, heeft het zich niet meer ontwikkeld. Maar in de eeuwen daarvóór was het een voortdurend

vliedende kunst, een kunst in beweging die mondeling en dus anoniem verder werd gedragen. Het gold altijd als een Romeinse vinding maar tegenwoordig weten we dat het van Frankische huize is. De eerste twijfel rees zo'n jaar of dertig geleden. In het heilige jaar 1950 was er in Rome een congres *Musica sacra*", waar handschriften werden getoond die sterk afweken van wat tot dan over de kwestie was gedacht. Het Gregoriaans, zoals we dat uit de paar overgebleven Frankische handschriften kennen, is in Rome zelfs niet eens gezongen."

Joodse oorsprong

Hoewel Hélène Nolthenius de "eindredactie" Frankisch noemt, staat het volgens haar vast dat het Gregoriaans omstreeks het begin van onze jaartelling in de (joodse) synagoge zijn oorsprong vond. De musicoloog Abraham Idelsohn, die op dit gebied een specialist was, heeft dit bewezen voegt zij eraan toe.

"Joden uit Jemen en andere Aziatische streken, die in de jaren twintig van onze eeuw naar Israël emigreerden, liet Idelsohn hun synagogale gezangen voorzingen en die bleken precies hetzelfde soort psalmodie, dezelfde muzikale curven met hun heffingen en dalingen te hebben als het Gregoriaans."

Na het edict van Milaan in 313, toen "het nieuwe geloof bovengronds en buitenshuis" kwam en uit de schuilkerken en catacomben trad waar het zich voordien had moeten ophouden, werd deze oervorm van liturgisch gezang wel degelijk in Rome groot. En deze stad groeide inderdaad uit tot "het hoofd der christenheid", maar hield tegelijkertijd op "hoofd der wereld" te zijn, zoals Hélène Nolthenius het markant en beeldend uitdrukt.

Bel canto

Wat zich daarna in Rome afspeelde, met op den duur de uitbundige opsmuk en versieringen waarmee de zuidelijke neiging tot bel canto het zuivere kerkgezag overspoelde, laat zich moeilijk achterhalen. Al lijkt het dan ook geen twijfel dat allengs van de bron werd afgeweken, met als gevolg dat Rome anno 900 na Christus minder authentieks te bieden had dan Metz waar het Gregoriaans nog onaangetast werd gekoesterd en van daaruit werd uitgedragen naar West- en Oost-Frankenland, Zwitserland en Noord-Italië.

Niet alleen Rome zorgde voor afwijkingen van de leer, want ook in Milaan heerste een duidelijk anders geaarde liturgische zang van een volstrekt eigen, rijk geornamenteerde stijl die volgens Hélène Nolthenius onmiskenbaar invloeden van Byzantium en het Nabije Oosten onderging. Maar was het nu niet juist in deze contreien dat het volk Israël zijn geloofsovertuiging met een heel speciale muziek beleed en ondersteunde?

Dat daar de wortels van het Gregoriaans lagen, dat later in Metz en omstreken op zijn puurst bewaard bleef, valt moeilijk meer te betwijfelen. In de inleiding die zij *voorspel* noemt, geeft de schrijfster te kennen dat haar boek een *reisgids* is om te leren *luisteren naar toen*. Dat kan zelfs letterlijk, want er is een grammofoonplaatje aan toegevoegd, waarop de Benedictijnen van het klooster van Solesmes (in Noord-Frankrijk, vlak bij Cambrai) voorbeelden van die oudste zangkunst laten horen. Maar dat "*leren luisteren*"

naar toen" slaat uiteraard méér nog op de bedoelingen van haar geschrift zélf. Het zit haar immers hoog dat mét het afschaffen van de Latijnse liturgie óók het uit de historie overgeleverde Gregoriaans uit de kerken is verdwenen en in zijn oorspronkelijke functie dan ook praktisch heeft opgehouden te bestaan.

"Ze hebben het Latijn afgeschaft en met dat badwater hebben ze het kind Gregoriaans ook weggegoten. Als niemand zich over die vondeling ontfermt, raakt ze helemáál verloren en wordt ze een fossiel.

Mijn leven lang ben ik er mee bezig geweest, ik ben er stapel op. Maar het is wél een muziek waar je in moet groeien. De teneur van mijn boek is dan ook dat het Gregoriaans het waard is het omwille van zichzelf te ondergaan, er gewoon naar te luisteren als naar welke andere muziek ook. En dat geldt voor iedereen, ook voor niet katholieken".

Andere liturgische muziek, missen van Mozart en Schubert bijvoorbeeld, die evenzeer uit de eredienst werd verdreven, vond tenslotte onderdak in de concertzaal of huiskamer. Waarom zou dat niet óók met het Gregoriaans kunnen gebeuren? "Er is al een grote hoeveelheid op grammofoonplaten en hier en daar houden koren zich er mee bezig. Op die manier kan het als kunst althans blijven voortleven," aldus Hélène Nolthenius.

"Als je Gregoriaans zingt, vragen ze meteen of je katholiek bent. Maar als je een Mis van Schubert zingt, dan vragen ze dat helemáál niet. Zulke vragen moeten maar niet langer gesteld worden. De kerk verdient niet beter, want die heeft het zélf de deur uitgeschopt. Ik heb er wel begrip voor dat ze de actieve deelname van het volk wilden bevorderen door in de jaren zestig de landstaal in te voeren in de liturgie. Maar tóch is dat een beetje kortzichtig. Want waarom zou je er wél het luisteren van gewijde teksten in betrekken maar niet het zingen en horen van gewijde muziek? Van vrome muziek met al die expressieve subtiliteiten en zoveel verdieping en bezinning kan toch een geweldige werking uitgaan. Nee, ik vind het dom. Het is één grote kaalslag".

Lex van Delden

Het boek "Studie over het Gregoriaans is voor f 90,— (inclusief verzendkosten) verkrijgbaar bij Ward Centrum Nederland.

J. Swinkels

H. v. Sas

personalia

BIJ GELEGENHEID VAN EEN JUBILEUM.....

Op zondag 22 november j.l. mocht ik als voorzitter van het Sint Jozefkoor uit Helmond, na de plechtig gezongen hoogmis aan het begin van het St. Ceciliafeest de heren Hein van Sas en Jan Swinkels met hun resp. 50 en 40 jarig jubileum als zanger van het Gregoriaans huldigen.

Als een ieder die thans lid is van ons koor, zijn ook Hein en Jan als achtjarigen begonnen met zingen bij de St. Jozefzangertjes, die in die tijd nog onder leiding stonden van de heer Theo Driessen.

Van hem leerden Hein en Jan naast de Nederlandse kinder- en volksliedjes, vooral ook de schoonheid en de waarde van het Gregoriaans kennen. Op overtuigende wijze werd dit overgebracht en gestalte gegeven in de vorm van "liturgie-vieren" die men heden helaas niet meêr zoveel aantreft. Toch is het er nog, mede dankzij al diegenen die het zo lang zijn blijven volhouden als Hein en Jan.

Als voorzitter van een koor met zoveel jonge actieve zangers, als het St. Jozefkoor, ben ik dan ook trots om aan Hein en Jan de onderscheiding "Cantate Domino" te hebben mogen uitreiken.

En met recht, want is de naam van de onderscheiding immers niet ontleend aan de Introitus "Cantate Domino canticum novum", wat betekent "Zingt voor de Heer een nieuw lied."

Een eerbetoon aan God middels het zingen van het Gregoriaans, dat is wat Hein en Jan steeds gedaan hebben, zeer bewust!

Daarom passen de namen van Hein van Sas en Jan Swinkels uitstekend in de rij van mensen die al eerder met deze onderscheiding geëerd zijn.

Al deze mensen zijn een voorbeeld van datgene wat de heer Driessen steeds heeft gezegd: "Het Gregoriaans blijft altijd bestaan."

Aansluitend hierop wil ik graag eindigen met een citaat van een priester die ter afsluiting van een viering, welke verzorgd werd door de St. Jozefzangertjes, het volgende zei:

"Wat is het toch fijn om in deze tijd nog kinderen het Gregoriaans te horen zingen. Een waardevoller bezit kan ik me nauwelijks voorstellen!"

Theo Bastiaans

mededelingen

SOLESMESREIS

De "Amici Cantus Gregoriani" organiseert van maandag 12 april t/m zaterdag 17 april 1982 (Paasvakantie) een studiereis naar Solesmes-sur-Sarthe.

Het is een studiereis en de voornaamste onderwerpen zullen zijn:

De **vormleer** vanuit de psalmodie met daarbij de **directie**.

Beide onderwerpen vormen een dusdanige eenheid, dat het muzikaal zicht op de gezangen belangrijk verruimd wordt.

De cursus zal voor een groot deel ook uit koorvorming bestaan.

In grote lijnen zal de dagindeling als volgt zijn:

's Morgens een les van de koorleider van Solesmes: Dom Jean Claire.

's Middags een les van de cursusleiders.

's Avonds praktijkblok directie en koorzang door de cursusleiding.

Waar lestijden en maaltijden dit mogelijk maken, kunnen de diensten in de abdij worden bijgewoond.

De twee Nederlandse docenten zullen zijn zuster Marie-Louise Egbers en Silvere van Lieshout. Verder heeft de abdij van Solesmes toegezegd dat hun koorleider de ochtendles zal verzorgen. Opgemerkt hierbij dient te worden, dat toezeggingen van de abdij wat lesgever betreft nooit bindend zijn en nogaleens aan verandering onderhevig. Deelnemers aan de reis verplichten zich door inschrijving de lessen en de door de reisleiding geplande diensten bij te wonen.

De reisleiding zal deze reis weinig excursies organiseren, daar het hoofdaccent in Solesmes zal liggen op studie en het bijwonen van de diensten. Voor korte excursies en wandelingen in de buurt, staat de reisleiding natuurlijk tot Uw beschikking.

We logeren in het comfortabele Grand Hotel de Solesmes, tegenover de abdij, op basis van volpension. We maken de reis met privé auto's. Het aantal deelnemers houden we voorlopig op 24, zodat we 6 automobilisten zoeken die willen rijden.

De kosten van de reis bedragen f 650,— p.p. alles inbegrepen.
De reisleiding is in handen van Lodewijk van der Winkel en Fred v.d.
Winkel; v. Weerden Poelmanstraat 195, 6417 EM Heerlen.
Inlichtingen uitsluitend op dit adres.
Tel.: 045-410330 (privé)
045-711559 (werk)

GEVRAAGD.....

Er bereiken ons regelmatig verzoeken om te bemiddelen bij vakatures voor dirigenten. Niet altijd kunnen we helpen.

Daarom lijkt het ons een goede gedachte als mensen die nu of in de toekomst een koor willen gaan dirigeren ons hiervan in kennis stellen. Wij kunnen dan proberen hen in contact te brengen met de koren die een dirigent vragen. Kennis van Gregoriaans is een vereiste.

Belt of schrijft U even naar Ward Centrum Nederland, Willem Prinzenstr. 43
5701 BC Helmond, tel. 04920-45597 als U zoiets van plan bent en geeft U
dan tevens aan binnen welke regio U eventueel wilt werken.

Bij voorbaat dank.

WARD CENTRUM NEDERLAND

Boeken

Bestelnr.:

GREGORIAANS

8111 - Graduale Romanum (1974; linnen)	f 40,—
8112 - Liber Cantualis (1979; kunstleer)	f 8,—
8113 - Liber psalmorum pro communione (1980; privé uitgave)	f 15,—
8114 - Psalterium (1981; linnen)	f 70,—

Platen

Gregoriaans

8131 - De metten van Kerstmis *	f 25,—	S O L E S M E S
8132 - Kerstmis: nachtmis en dagmis *	idem	
8133 - Johannuspassie en kruisaanbidding *	idem	
8134 - Pasen: dagmis *	idem	
8135 - Requiemmis met officie *	idem	
8136 - mis en officie van Benedictus *	idem	
8137 - 23e en 33e zondag door het jaar St. Jozefkoor	f 18,90	
8138 - Venite exsultemus abdijskoor Grimbergen	f 18,90	

U kunt uw bestelling plaatsen bij:

WARD CENTRUM NEDERLAND
WILLEM PRINZENSTRAAT 43
5701 BC HELMOND
04920 - 45597

Portokosten zullen in rekening worden gebracht.

Prijzen vanaf november 1981.

CURSUSSEN GREGORIAANS

Amici Cantus Gregoriani organiseert i.s.m. Ward Centrum Nederland een cursus Gregoriaans voor beginners te Helmond en te Breda.

met o.a. - solfège
- stemvorming
- notatie
- ritme

Data: 5/1 - 12/1 - 19/1 - 26/1 - 2/2 - 9/2 - 16/2 - 2/3 - 9/3 - 16/3.

Kursusleider in Helmond is J. Leenen.

Kursusleider in Breda is W. Mahieu.

Kosten f 100,—

Inschrijving: (zo spoedig mogelijk)

WARD CENTRUM NEDERLAND
Willem Prinzenstraat 43
5701 BC HELMOND
04920-45597

In Leveroy(Limburg) is Silvère van Lieshout begonnen met een cursus Gregoriaans.

Er zijn zo'n 30 deelnemers, waaronder een aantal leden van het Kerkkoor.

GREGORIAANS GEZONGEN TE:

Mamelis (Vaals), Abdij St. Benedictusberg:

Elke dag: 5.00 uur: metten en lauden
7.30 uur: priem
9.30 uur: terts en hoogmis
12.15 uur: sext
14.00 uur: noon
17.00 uur: vespers
20.30 uur: completen

Helmond, St Jozefkerk:

Elke 2e en 4e zondag van de maand: Hoogmis Aanvang 8.45 uur.

Elke 1e zondag van de maand en op 1e Kerstdag, 1e Paasdag en 1e Pinksterdag. Vespers Aanvang 18.30 uur.

Breda, Begijnhof Catharinastraat:

Elke 1e zondag van de maand. Vespers Aanvang 17.00 uur.

WARD CENTRUM NEDERLAND

muziek-pedagogisch instituut

VERZORGT

KURSUSSEN IN HET KADER VAN DE WARD-OPLEIDING

KURSUSSEN GREGORIAANS VOOR KOORZANGERS EN DIRIGENTEN

EEN GRATIS "INFORMATIE-BULLETIN"

Inlichtingen bij:

Ward Centrum Nederland

Willem Prinzenstraat 43

5701 BC Helmond

Tel. 04920 - 45597

Ward Centrum Nederland
Muziek- en Theateropleiding
Ward Centrum Nederland
Muziek- en Theateropleiding

WARD CENTRUM NEDERLAND

Muziek- en Theateropleiding
Ward Centrum Nederland
Muziek- en Theateropleiding
Ward Centrum Nederland

VERZORGT
Ward Centrum Nederland
Muziek- en Theateropleiding
Ward Centrum Nederland

KURSUSSEN IN HET KADER VAN DE WARD-OPLEIDING
KURSUSSEN GREGORIAANS VOOR KOORZANGERS EN DIRIGENTEN
EEN GRATIS "INFORMATIE BULLETIN"

Inlichtingen bij:

Ward Centrum Nederland
Willem Pinxtenstraat 43
5701 BC Helmond
Tel. 04920 - 45597